

Tomasz Zan

(21/12-1796 – 7/VII-1855)

Tomasz Zan urodził się w miejscowości Miasocie, powiatu mińskiego, jako drugi syn Karola i Katarzyny z Dylewskich. Najpierw uczył się w domu. W 1807 roku zaczął uczęszczać do gimnazjum w Mińsku, później uczył się w gimnazjum w Mołodecznie, w pobliżu którego jego ojciec nabył folwark. Na Uniwersytecie Wileńskim studiował w latach 1815-1820 na wydziale fizyczno-matematycznym, dorabiając jako nauczyciel domowy. Tomasz Zan należał do grona założycieli Towarzystwa Filomatów w 1817 roku. Legenda Zana, przywódca i ideału młodzieży, narodziła się latem 1820 roku, kiedy zostało utworzone Towarzystwo Promienistych. Jako człowiek towarzyski, przystępny, wrażliwy na poezję oraz autor wskazówek moralnych uzyskał sobie oddanie wileńskiej młodzieży. Aresztowanie Tomasza Zana nastąpiło jesienią 1823 roku w związku z procesem filareckim. Zamknięto go w wileńskim więzieniu kryminalnym na Łukiszkach w bardzo ciężkich warunkach. Podczas śledztwa Zan postanowił całą winę wziąć na siebie i występował jako inicjator działalności Promienistych i Filaretów. Jego heroiczna postawa zyskała mu wdzięczność współoskarżonych. Wyrokiem z 7 XII 1824 roku Tomasz Zan został skazany na rok twierdzy i stały pobyt w głębi Rosji. Kibitką pod eskortą Zan i kilku jego współtowarzyszy w końcu grudnia 1824 roku przybywa do Orenburga. Najpierw odbywał karę w twierdzy Kizyl, położonej przy ujściu rzeki Ural, w odległości 60 wiorst od Orenburga. Po odbyciu kary twierdzy Zan mógł żyć na

wolności, ale miał obowiązek pozostawać w przydzielonym miejscu zamieszkania. W tym okresie pracował jako domowy nauczyciel języka francuskiego. Oprócz tego Tomasz Zan (razem z innymi polskimi zesłańcami) uczestniczył w pracy orenburskiej Komisji Granicznej. Brał udział w badaniach geologicznych gór uralskich uczestnicząc w wyprawach naukowych. W grudniu 1828 roku razem z dorpackimi naukowcami odbył ekspedycję naukową jako geolog zbierając okazy miejscowych minerałów. We wrześniu 1828 roku Zan poznał Aleksandra Humboldta, który przez Orenburg udawał się na wyprawę naukową na Ural i nad Morze Kaspijskie.. Znajomość z tak wybitnym uczonym wpłynęła na pogłębienie zainteresowań Zana dla zjawisk natury. 25.I.1831 roku Tomaszowi Zanowi powierzono misję zorganizowania orenburskiego Muzeum Przyrodniczego. Muzealne zbiory zasilila kolekcja minerałów zebranych przez samego Zana oraz dar permskiego przemysłowca Zotowa. Z tytułu pracy w Komisji Granicznej oraz w celu uzupełnienia ekspozycji muzealnej, od września 1833 roku Zan uczestniczył w ekspedycji generała von Engelhardta (dowódcy Orenburskiego Wojska Kozackiego). W trakcie wyprawy dotarli przez Góry Uralskie do słynnych kopalni w Złatouście. Przywiezione z tej wyprawy materiały posłużyły Tomaszowi Zanowi do ułożenia szczegółowej mapy geograficznej. W czasie ekspedycji Zan spotkał się z wieloma ziomkami zesłanymi w „sołdaty” do garnizonów w Troicku

czy Wierchnieuralsku. Również w następnych latach Tomasza Zana włączano do ekspedycji zauralskich w ramach pracy w Komisji Granicznej w celu wieloaspektowej penetracji wtedy jeszcze nie opanowanych ziem, leżących na wschód i południe od Uralu, gdzie poszukiwano bogactw naturalnych. Prowadził też badania etnograficzne opisując obyczaje tubylców. W czerwcu 1837 roku Tomasz Zan dostaje zwolnienie z kary zesłania z prawem służby i zamieszkania w całym Imperium. Zatrzymując się w Petersburgu w 1839 roku Tomasz Zan podjął pracę w Instytucie Inżynierów Górniczych jako bibliotekarz. W 1841 roku otrzymał urzędowe zezwolenie na powrót w rodzinne strony i w lipcu tego roku przybył na Litwę, gdzie był witany jako bohater narodowy. Do 1843 roku pozostawał w służbie górniczej. Natomiast 29 X 1846 roku ożenił się z Brygidą Świętorzecką, osiedlając się w majątku Kochaczyn w powiecie oszmiańskim. Jako właściciel majątku obchodził się z poddanymi w sposób humanitarny. Takie gospodarowanie spowodowało, że źródłami utrzymania rodziny stały się dochody nauczycielskie Zana i skromny posag żony. Zan zmarł na zapalenie opon mózgowych w Kochaczynie i został pochowany w Smolanach.

Opracował Wasilij Wasiliew